

Dawid Stanisław Bródka, Andrzej Jędruchniewicz✉

Instytut Ekonomii i Finansów
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Model obiegu okrężnego z punktu widzenia teorii kapitału szkoły austriackiej

Abstrakt: Celem artykułu była ocena modelu obiegu okrężnego z punktu widzenia teorii austriackiej szkoły ekonomii. W artykule omówiono teorię kapitału i model struktury produkcji tej szkoły. Omawiane zagadnienia odniesiono do modelu obiegu okrężnego, który dominuje w głównym nurcie ekonomii. Model ten jest krytykowany przez szkołę austriacką z powodu zbyt dużych uproszczeń. Główne zarzuty dotyczą pominięcia: twórczej natury działania ludzkiego, problemów niedoskonałej wiedzy i przedsiębiorczości, która związana jest z ryzykiem, roli czasu w działaniu i procesie produkcji, wertykalnego charakteru produkcji w gospodarce, powiązania oszczędności i inwestycji. Szkoła austriacka wskazuje również na zbyt daleko posuniętą w modelu obiegu okrężnego agregację kategorii ekonomicznych.

Słowa kluczowe: szkoła austriacka, teoria kapitału, model obiegu okrężnego, model struktury produkcji

Kody JEL: B13, B53, E14, E13, E22, O16

Wstęp

Doświadczenia globalnego kryzysu finansowego z 2008 roku skłoniły ekonomistów oraz decydentów do poszukiwania odpowiedzi dotyczących przyczyn jego wystąpienia. Tradycyjne teorie wyjaśniające cykliczność aktywności gospodarczej okazały się niewystarczające w zrozumieniu zjawiska. Jedną z proponowanych alternatyw były teorie szkoły austriackiej stanowiącej jedną ze szkół heterodoksyjnych w ekonomii.

Współczesne procesy gospodarcze wymagają coraz szerszego ujęcia, zwłaszcza w zakresie wyjaśnień od strony teoretycznej. Ekonomia głównego nurtu nie do koń-

---

Dawid Stanisław Bródka <https://orcid.org/0000-0002-3738-6758>; Andrzej Jędruchniewicz <https://orcid.org/0000-0002-3133-6880>

✉ andrzej_jedruchniewicz@sggw.edu.pl

ca jest w stanie poradzić sobie z wyzwaniami związanymi z tłumaczeniem kompleksowości zagadnień takich jak struktura produkcji gospodarki na szczeblu makroekonomicznym, powiązania między jej etapami za pomocą mechanizmu cenowego czy wreszcie cykliczność koniunktury gospodarczej.

Celem artykułu jest ocena modelu obiegu okrężnego gospodarki z punktu widzenia teorii szkoły austriackiej w ekonomii. Przyjmowanie tego modelu za kanoniczny sposób wykładania podstaw makroekonomii prowadzi do utrwalania uproszczonego sposobu rozumowania dotyczącego funkcjonowania gospodarki. Przyjęcie perspektywy szkoły austriackiej w postaci modelu struktury produkcji pozwala na pełniejsze zrozumienie zjawisk gospodarczych oraz dostarcza lepszych narzędzi w zakresie prowadzenia badań ekonomicznych. W opracowaniu zastosowano metodę dedukcji, a więc posłużono się logiką werbalną w teoretycznej analizie omawianych zagadnień.

Charakterystyka szkoły austriackiej w ekonomii

Fundamenty austriackiej szkoły ekonomii (ASE) położone zostały przez Carla Mengera w 1871 roku. Publikuje wówczas w Wiedniu swoje *Zasady ekonomii*, 50 lat po publikacji klasycznych *Zasad ekonomii politycznej i opodatkowania* Davida Ricarda. W swoim dziele jako jeden z trzech badaczy w ówczesnym czasie (obok Jevonsa i Walrasa) tworzy koncepcję użyteczności krańcowej [Skousen 2012]. Nawiązanie do Ricarda nie jest tu przypadkowe. W polskim i angielskim tłumaczeniu dzieła Mengera użyto słowa ekonomia zamiast terminu ekonomia polityczna. W sposób zamierzony lub nie podkreśla to przełomowość *Zasad*.

Wyjątkowość dzieła Mengera polega na sposobie, w jaki analizowano w nim procesy gospodarcze. W kontrze do młodszej szkoły historycznej oraz zyskujących na popularności w ówczesnym czasie metod matematycznych Menger świadomie odrzuca nierealistyczne założenia będące fundamentem sformalizowanych równań teorii równowagi ogólnej i tworzy nową jakość. Opracowany przez niego aparat metodologiczny kładzie solidny fundament dla przyszłych przedstawicieli szkoły, m.in.: von Böhm-Bawerka, von Wiesera, a następnie von Misesa, Hayeka, Rothbarda. Nawet po niemal 150 latach od pierwotnej publikacji *Zasad* nadal mogą być one z powodzeniem wykorzystywane jako literatura wprowadzająca do szkoły austriackiej i ekonomii w ogóle, a same wnioski Mengera (dotyczące przede wszystkim sekwencyjności produkcji dóbr czy działania ludzkiego) okazują się ponadczasowe.

Wyjątkowość ASE jako odrębnego podejścia w ekonomii polega na świadomym odrzuceniu empiryzmu na rzecz apriorycznej dedukcji aksjomatu o ludzkim działaniu [Huerta de Soto 2006]. Zdecydowana większość powstałych w szkole austriackiej teorii opiera się przede wszystkim na dedukcyjnej analizie według logiki werbalnej, a główne traktaty, np. *Ludzkie działanie* Misesa czy *Pozytywna teoria kapitału* Böhm-Bawerka, punktem wyjścia swoich rozważań czynią pojedynczego

człowieka z jego subiektywnym postrzeganiem rzeczywistości. Wnikliwa analiza podstaw teorii działania ludzkiego, definiowanego po prostu jako działanie celowe, pozwoliła w przypadku ASE na stworzenie kompleksowej teorii ekonomicznej z oryginalnymi wnioskami w zakresie teorii cen, procesu rynkowego, teorii kapitału, teorii monetarnej czy też teorii cyklu koniunkturalnego.

Jak wskazuje Huerta de Soto, ekonomiści szkoły austriackiej uważają, że ekonomia jest czymś więcej niż nauką badającą „wykorzystanie ograniczonych dóbr w warunkach alternatywnych zastosowań” [Huerta de Soto 2008, s. 5]. Słowa Robbinsa sprowadzają ekonomię do nauki zajmującej się jedynie problemem alokacji zasobów w społeczeństwie, w którym panuje doskonała lub niemal doskonała wiedza co do alternatywnych sposobów wykorzystania danych zasobów. Dla austriaków ekonomia to zatem teoria nie tyle decyzji czy wyborów ludzkich, a ogólna teoria ludzkiego działania z twórczymi przedsiębiorcami „odkrywającymi” wiedzę rynkową. „Jeżeli potrzebna jest nazwa [dla tej szkoły – przyp. aut.], to termin [nauki prakseologiczne] (...) zdefiniowany przez L. von Misesa wydaje się być najbardziej odpowiedni.” [von Hayek 2010, s. 209].

Punktem wspólnym wszystkich teorii szkoły austriackiej zarówno na szczeblu mikro-, jak i makroekonomicznym jest subiektywizm metodologiczny. W tradycji neoklasycznej (będącej jednym z trzonów głównego nurtu ekonomii) założenia teoretyczne opierają się na analizie działań ludzi postępujących racjonalnie (maksymalizujących obiektywnie postrzeganą użyteczność), austriacy proponują analizę subiektywnego postrzegania rzeczywistości przez indywidualnych uczestników procesu rynkowego [Hoppe 2007]. Ta zasadnicza różnica rzutuje na wszystkie późniejsze wnioski wyciągane przez badaczy porównywanych szkół. Z punktu widzenia tej analizy szczególnie istotne stają się wnioski ASE w zakresie teorii kapitału.

Teoria kapitału i dóbr kapitałowych

Za twórcę teorii kapitału ASE uważa się Eugena von Böhm-Bawerka. W latach osiemdziesiątych XIX wieku opublikował on dwutomowe dzieło *Kapitał i zysk z kapitału* [1889]. Uczony w swoim traktacie nie tylko rozwija podejście Mengera, ale przede wszystkim wprowadza do analizy szkoły austriackiej teorię kapitału opartą na subiektywnej analizie dynamicznego procesu rynkowego. W swojej teorii kapitału Böhm-Bawerk tworzy zupełnie nowy koncept oparty nie na krańcowej produktywności dóbr kapitałowych, a na czystej preferencji czasowej i sekwencyjnym pojmowaniu działania ludzkiego [Shibata 1935].

Dla zrozumienia teorii Böhm-Bawerka konieczne jest rozwinięcie zagadnienia celowości działania ludzkiego [von Mises 1998]. Człowiek działa z myślą o osiągnięciu pewnych celów. Odbywające się w sposób sekwencyjny działanie polega na wykorzystaniu adekwatnych w postrzeganiu człowieka środków. Ta „adekwatność” to relacja między subiektywną wartością środków, jakie poświęca w działaniu,

a subiektywną wartością tego, co zamierza osiągnąć. Warunkiem wartościowania jest natomiast rzadkość. Gdyby dobra i środki nie były rzadkie, nie byłyby przez człowieka w działaniu uwzględniane. Działanie ludzkie poprzedza proces odkrywania, które z celów i ze środków działania są mu z subiektywnego punktu widzenia niezbędne w danym kontekście sytuacyjnym. Plany te dotyczą przyszłości, a samo działanie ludzkie zawsze ma miejsce w czasie, który również pojmowany jest subiektywnie¹. Jak wskazuje Rothbard, każde działanie ludzkie ma miejsce w czasie i zajmuje pewien czas [Rothbard 2009]. Czas również podlega zatem wartościowaniu. Poszczególne etapy działania składają się na całkowity okres dzielący działającego człowieka od jego celu, a każdy z etapów i ze środków na nim wykorzystywanych podlega oddzielnemu wartościowaniu.

W istocie czas i pojęcie preferencji czasowej² są centralnymi elementami teorii kapitału szkoły austriackiej. Generalną tendencją w działaniu ludzkim jest preferowanie zaspokojenia potrzeb wcześniej niż później. Innymi słowy, mając do wyboru dwie sekwencje działań pozwalające na osiągnięcie celu o tej samej subiektywnej wartości, człowiek zawsze wybiera działanie trwające krócej. Jest to uniwersalne prawo preferencji czasowej [Kirzner 2011]. W przypadku wyboru działań zajmujących więcej czasu człowiek kieruje się zatem chęcią osiągnięcia subiektywnie postrzeganej większej wartości. Działania dłużej realizowane w ogóle nie byłyby podejmowane, gdyby nie wartość, która jest im przypisywana. Każdy z etapów działania również podlega wartościowaniu, ale tylko z punktu widzenia efektu finalnego.

W terminologii ASE termin dobra kapitałowe odnosi się do wszystkich dóbr i środków służących osiągnięciu celów finalnych działania [Lachmann 1978]. Innymi słowy, wszystkie wyodrębnione przez działającego człowieka etapy uosabiają dobra kapitałowe lub „dobra wyższego rzędu”, cytując Mengera [2007, s. 55]. Dobra kapitałowe powstają w procesie akumulacji dóbr naturalnych, pracy oraz czasu jako pośredni rezultat działania ludzkiego nastawionego na realizację za ich pomocą celów. Warunkiem powstania dóbr kapitałowych jest proces akumulacji nazywany oszczędzaniem, który stanowi akt wyrzeczenia się konsumpcji natychmiastowej na rzecz konsumpcji wyższego rzędu w przyszłości [Böhm-Bawerk 1889].

Dobra kapitałowe stanowią środki produkcyjne, które możemy analizować pod kątem ich specyficzności, to jest wielości zastosowań produkcyjnych [von Strigl 2000]. Mówiąc o czynniku całkowicie specyficznym, mamy na myśli taki, który znajduje zastosowanie w produkcji tylko jednego dobra. Czynnikiem całkowicie niespecyficznym natomiast może służyć jednakowo dobrze w produkcji wszystkich możliwych dóbr i usług. Jednocześnie im mniej specyficzny czynnik produkcji, tym bardziej możliwe jest wykorzystanie go w produkcji wielu różnych dóbr i usług oraz *vice versa*.

¹Tym samym zaznaczono, że nie chodzi tu o czas w kontekście kategorii z zakresu fizyki.

²Warto dodać, że sam Böhm-Bawerk nie używał tego pojęcia i zostało ono stworzone przez późniejszych badaczy szkoły austriackiej w celu podsumowania jego wywodu.

Model struktury produkcji a model obiegu okrężnego

W gospodarce, w której wykształciły się powiązania rynkowe, a poziom zainwestowanych oszczędności pozwala na organizację produkcji w etapach odległych w czasie w stosunku do dóbr będących celem finalnym działalności, możemy mówić o powstaniu struktury produkcji [Hahn 1956].

Wyodrębnienie makroekonomii jako oddzielnej części ekonomii było wynikiem skupienia się części badaczy na szeroko rozumianych zagregowanych wartościach ekonomicznych z pominięciem indywidualnych uczestników rynku. Zastosowanie modelu struktury produkcji do zobrazowania teorii kapitału pozwala na umiejscowienie teorii ASE w problematyce makroekonomicznej bez pominięcia roli indywidualnego działania ludzkiego.

Koncepcja struktury produkcji jest jednym z najoryginalniejszych i być może najistotniejszych wkładów ekonomii szkoły austriackiej w ogólną teorię ekonomiczną. Polega ona na „przedstawieniu rynku, jako długiej serii procesów produkcji, które znajdują się na różnych stopniach ukończenia” [Skousen 2011, s. 174]. Zastosowanie modelu struktury produkcji pozwala na przeniesienie analizy prakseologicznej na grunt makroekonomiczny [Hagedorn 2017]. Koncept ten jest jednym z głównych „punktów zapalnych” w sporze między szkołą austriacką a teoriami szkół głównego nurtu [Garrison 2002]. Pośród samych przedstawicieli ASE również pojawiają się co do niego głosy krytyczne, które dotyczą raczej szczegółów i pewnych nieścisłości niż podważenia fundamentów [Hülsmann 2011].

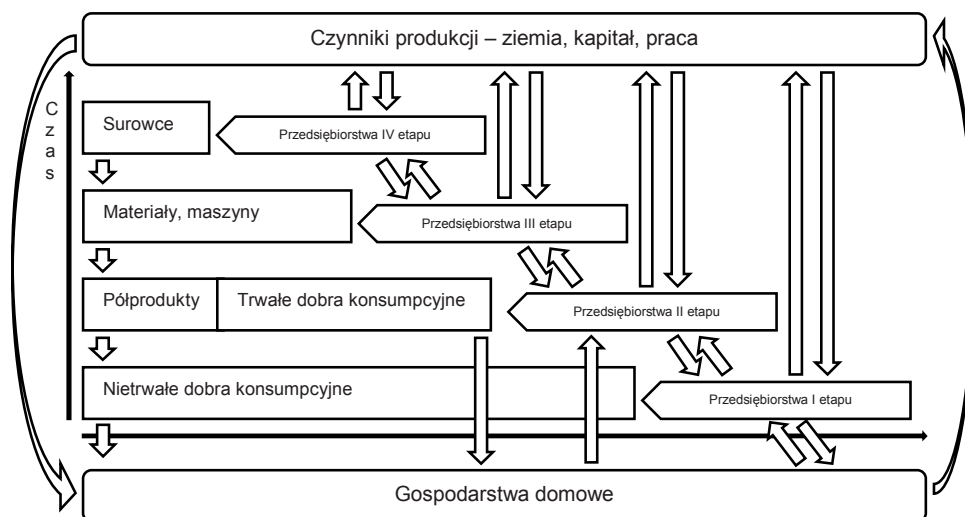
Na podstawie analizy poczynionej w poprzednim podrozdziale należy stwierdzić, że czynniki produkcji wykorzystywane w produkcji dóbr i usług mają charakter heterogeniczny. Jest to stwierdzenie powszechnie akceptowane w analizie mikroekonomicznej konkretnych rynków. W tradycyjnej makroekonomii, poza ogólnym podziałem czynników wytwórczych na ziemię, pracę oraz kapitał, mamy jednak do czynienia z szeroko zakrojoną agregacją nie tylko rynków czynników wytwórczych, ale też całej działalności produkcyjnej. Zdaniem austriaków taki sposób rozumowania zaciemnia obraz sytuacji, prowadząc do wyciągania nieprawidłowych wniosków, szczególnie w przypadku analizy wahań koniunkturalnych [Skousen 2011].

Jak wskazuje Skousen, poza sporadycznymi przykładami autorów poruszających zagadnienie „etapowości” produkcji w gospodarce do dzisiaj dominującym sposobem analizowania produkcji w gospodarce pozostaje podejście horyzontalne [Skousen 2011]. Jednym z pierwszych badaczy, który zwrócił uwagę na istnienie związków przyczynowo-skutkowych między produkowanymi w gospodarce dobrami (poza relacją producenta z konsumentem), był Menger, który sformułował podstawy modelu struktury produkcji, zgodnie z którym dobra konsumenckie stanowią etap finalny działalności produkcyjnej, a dobra wykorzystywane na wcześniejszych etapach produkcji można przyporządkować do konkretnych „rzędów” produkcyjnych [Menger 2007]. Tym samym możliwe staje się wyodrębnienie dóbr rzędu pierwszego (dobra konsump-

cyjne), drugiego, trzeciego itd. Pojęcia rzędów dóbr nie należy mylić z podejściem ekonomii głównego nurtu, według którego poszczególne dobra są kategoryzowane na podstawie pomiarów dochodowej elastyczności popytu.

W teorii ASE dobra konsumpcyjne to dobra pierwszego rzędu, ponieważ służą zaspokajaniu potrzeb ludzkich w sposób bezpośredni. Dobra rzędów wyższych to dobra pośrednie, ponieważ służą do produkcji dóbr rzędu pierwszego i jako takie pośrednio przyczyniają się do zaspokajania potrzeb ludzkich. Ponadto charakteryzuje je pionowa hierarchia, to znaczy dobra rzędu drugiego służą do produkcji dóbr rzędu pierwszego, dobra rzędu trzeciego do produkcji dóbr rzędu drugiego itd. Ostatecznym rezultatem działalności produkcyjnej na wszystkich etapach jest zaspokajanie potrzeb konsumenta [von Mises 2006].

Na rysunku 1 przedstawiona została przykładowa struktura produkcji. Należy zaznaczyć, że jest to jedynie model poglądowy mający na celu ułatwienie zrozumienia omawianego zagadnienia, gdyż kompleksowość aktywności ekonomicznej w nowoczesnej gospodarce rynkowej jest niemożliwa do uchwycenia za pomocą prostego schematu. Poszczególne etapy struktury przedstawiają wartość produkcji każdego etapu w jednostkach pieniężnych. Przyjmujemy, że struktura produkcji przykładowej gospodarki składa się z czterech etapów, a poszczególne etapy zgodnie są z terminologią zaproponowaną przez Mengera. Oznacza to, że wraz ze wzrostem „rzędów” produkcyjnych zwiększa się „odległość” (w czasie i stopniu ukończenia produkcji) od etapu dóbr finalnych. Analiza powiązań w strukturze produkcji przypomina mikroekonomiczne modele łańcuchów dostaw [Lu 2011]. Można powie-

Rysunek 1

Przykładowa struktura produkcji

Źródło: Opracowanie własne.

dzieć, że jest to przeniesienie rozumowania mikroekonomicznego na grunt makroekonomii, a sama koncepcja struktury produkcji jest ogniwem łączącym obydwie części ekonomii.

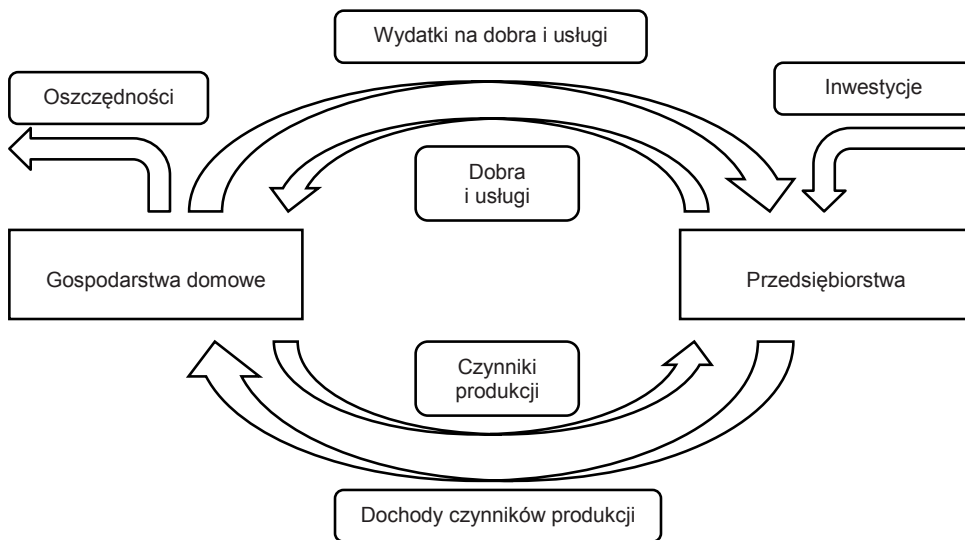
Sposób przedstawienia struktury produkcji w sposób wertykalny ma zasadniczą zaletę. Rozpiętość pionowa struktury pozwala na zobrazowanie czasu, jaki potrzebny jest do wytworzenia dóbr finalnych, na podstawie upływu kolejnych etapów – od surowców, poprzez kolejne etapy kapitałowe. Rozpiętość pozioma informuje o wartości każdego z etapów, wyrażonej w jednostkach pieniężnych [Garrison 1978].

Cała aktywność ekonomiczna w gospodarce zachodzi w czasie, dlatego tak przedstawioną strukturę produkcji można rozpatrywać w kategorii zarówno przepływu dóbr pośrednich między etapami, jak i produkcji zachodzącej jednocześnie na każdym z etapów.

Strzałki skierowane w stronę początku struktury (ku górze) wskazują na przepływy dochodów właścicieli pierwotnych czynników wytwórczych (ziemi i pracy). Otrzymywane są z tytułu wkładu w produkcję na poszczególnych etapach. Pozostałe strzałki obrazują rynki pomiędzy poszczególnymi etapami i przedsiębiorstwami na nich działającymi. Dobra pośrednie produkowane na poszczególnych etapach są sprzedawane etap dalej. Przykładowo, aby produkcja na III etapie mogła dojść do skutku, oprócz wydatków związanych z zatrudnieniem czynników produkcji przedsiębiorcy muszą zakupić dobra pośrednie z IV etapu. Po zakończeniu produkcji na III etapie dobra pośrednie sprzedawane są przedsiębiorcom z II etapu. Aktywność gospodarcza na pozostałych etapach postępuje w sposób analogiczny. Zakupy dóbr pośrednich z poprzednich w stosunku do analizowanego w danym momencie etapu są możliwe dzięki wydatkom poczynionym etap wcześniej i oszczędnościom zainwestowanym przez przedsiębiorców. Idąc „w górę” struktury (w dół na rys. 1), natrafiamy w końcu na moment wydatków konsumpcyjnych, które stanowią *raison d’etre* całej aktywności produkcyjnej.

Istotnym problemem, na jaki należy zwrócić uwagę, jest problem agregacji działalności gospodarczej w analizowanej strukturze. Przyjęte założenia pozwoliły na stworzenie schematu obejmującego cztery etapy. Na każdym mamy do czynienia z agregacją działalności gospodarczej właściwej dla danego etapu. Należy zaznaczyć, że jest to decyzja czysto arbitralna, usprawiedliwiona jednak skomplikowaną naturą omawianych zagadnień i chęcią uproszczenia analizy. Niemniej jednak poczyniona w przykładzie agregacja jest dużo mniejsza niż w przypadku modeli głównego nurtu (na przykład modelu obiegu okrężnego). Co więcej, odpowiedni podział etapowy struktury może być podstawą do tworzenia modeli empirycznych dopasowanych do dostępnych danych statystycznych [Jędruchniewicz 2013, 2015, Bródka i Chciałowski 2017]. Koncepcja zagregowanej struktury produkcji Skousena, dzieląca gospodarkę na etapy surowców, produkcji oraz dystrybucji i konsumpcji, jest z powodzeniem wykorzystywana w badaniach empirycznych na podstawie danych statystyki masowej typu *input-output* [Skousen 2015].

Dla celów porównawczych na rysunku 2 przedstawiony został tradycyjny makroekonomiczny model obiegu okrężnego wydatków w gospodarce zamkniętej między gospodarstwami domowymi i przedsiębiorstwami. Przedsiębiorstwa wykorzystują oferowane przez gospodarstwa domowe czynniki wytwórcze w celu produkcji dóbr i usług, które są następnie nabywane przez te same gospodarstwa domowe za dochody otrzymane z oferowanych czynników wytwórczych.

Rysunek 2

Obieg okrężny między gospodarstwami domowymi i przedsiębiorstwami

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższy model pomija niemal wszystkie elementy teorii ludzkiego działania [Simpson i Kjar 2005]. Pierwszym problemem jest brak związku z celowością ludzkiego działania. W ujęciu szkoły austriackiej dana aktywność ekonomiczna rozpoczyna się wraz z uświadomieniem sobie przez człowieka danej potrzeby, a kończy się wraz z jej zaspokojeniem [Menger 2007]. W obiegu okrężnym brakuje natomiast początku oraz końca aktywności ekonomicznej.

Model obiegu okrężnego pomija również twórczą naturę działania ludzkiego, związaną z funkcją przedsiębiorczą [Kirzner 1963]. W teorii ASE przedsiębiorca działa jako pośrednik pozyskujący czynniki produkcji na rynku w celu przekształcenia ich w dobra konsumpcyjne (finalne). Decyzje przez niego podejmowane są jednak obciążone ryzykiem, a niedoskonała wiedza (będąca ograniczeniem wszystkich uczestników rynku) powoduje popełnianie błędów (przejawiających się na przykład w braku możliwości zbytu wyprodukowanych towarów). Ryzyko prowadzonej działalności wynika przede wszystkim z ograniczoności posiadanych przez niego zasobów i niepewności co do ich pozyskania. Model obiegu okrężnego pomija te elementy, traktując

dostępność zasobów czynników wytwórczych oraz możliwość zbytu jako coś danego z góry. W istocie analiza gospodarki w modelu obiegu okrężnego sprowadza się do analizy wąskiego (statycznego) pojęcia równowagi. Ekonomiści ASE koncentrują się na dynamice całego procesu rynkowego. W sytuacji równowagi pojęcie przedsiębiorczości w ludzkim działaniu traci na znaczeniu [Kirzner 1997].

Następnym niedociągnięciem omawianego modelu jest całkowite pominięcie początku i końca aktywności gospodarczej, a więc roli czasu. Działanie człowieka, w tym produkcja dóbr i usług, zawsze zachodzi w czasie. Wykorzystanie poszczególnych czynników i dóbr kapitałowych obejmuje okresy o różnym wymiarze. Oprócz tego samo przygotowanie działalności produkcyjnej wymaga od przedsiębiorcy umiejętności przewidzenia przyszłych warunków [Hülsmann 1997]. W samej działalności produkcyjnej pojawiają się również koszty utraconych możliwości związane z alternatywnymi sposobami wykorzystania danych czynników w czasie. Przedsiębiorcy działający w gospodarce mają na uwadze różnice w wartości dóbr przyszłych (wyprodukowanych) w stosunku do wartości dóbr teraźniejszych (środków do produkcji), co stanowi ich procent (zysk z zainwestowanego kapitału). Różne branże charakteryzują się różnymi stopami zwrotu, a rolą działającego w warunkach gospodarki rynkowej przedsiębiorcy jest poszukiwanie jak najwyższej stopy zwrotu dla zainwestowanych środków [Kirzner 1982]. Miarą sukcesu działalności przedsiębiorczej jest zysk. Przedsiębiorcy, którzy prawidłowo przewidzieli potrzeby konsumentów, wypracowują duże zyski, co pozwala im na rozszerzenie działalności i wykorzystanie większej ilości zasobów w produkcji na rynek. Po przeciwnej stronie znajdują się przedsiębiorcy ponoszący straty. Strata oznacza, że nie udało się im prawidłowo ocenić zmieniającego się w czasie popytu konsumenckiego przed rozpoczęciem procesu produkcyjnego, a gdy dobra finalne są gotowe i nie mogą zostać sprzedane, bankrutują, wyprzedając posiadane zasoby (na rzecz przedsiębiorców notujących zyski). Rynek oczyszcza się, a zasoby trafiają do branż zyskowych, *vide* najlepiej służących zaspokajaniu popytu konsumenckiego. Procesy związane z przedsiębiorczością manifestują swoje działanie zarówno na poziomie indywidualnym, jak i ogólnoeconomicznym. Obydwa poziomy zjawiska są niemożliwe do zobrazowania na gruncie modelu obiegu okrężnego.

Brak uwzględnienia czasowej struktury produkcji, a więc czasu potrzebnego na wyprodukowanie dóbr i usług, jest kolejnym uproszczeniem modelu obiegu okrężnego. W danym momencie działalności gospodarczej produkowane są dobra znajdujące się na różnych stopniach ukończenia. Są to dobra kapitałowe, które dopiero w późniejszych etapach produkcji będzie można przekształcić w dobra finalne. Horyzontalny charakter krytykowanego modelu całkowicie pomija istotę „dojrzwania” dóbr w czasie, traktując całą działalność produkcyjną jako agregat bez części składowych. Zagadnienie to wypukła istotę tego modelu. Rozdziela on oszczędności i inwestycje w gospodarce. Gospodarstwa domowe niezależnie oszczędzają, zaś przedsiębiorstwa niezależnie inwestują.

Podsumowanie

W opracowaniu wskazano na istotne z teoretycznego punktu widzenia różnice między szkołą austriacką a ekonomią głównego nurtu. Bardziej dokładnie została omówiona teoria kapitału. Wskazano na zasadniczą różnicę w przedstawianiu aktywności gospodarczej na szczeblu makroekonomicznym. Podstawą podejścia głównego nurtu jest analiza agregatowa, zaś szkoła austriacka opiera się bezpośrednio na analizie prakseologicznej stanowiącej połączenie między analizą w skali mikro- i makroekonomiczną.

Model obiegu okrężnego skrótkowo przedstawia filozofię i obraz gospodarki szkół głównego nurtu. W gospodarce działają w pełni racjonalne podmioty, których celem jest optymalizacja wykorzystania posiadanych zasobów. Występują zagregowane strumienie produkcyjne i finansowe. Produkcja opiera się na wykorzystaniu pracy, ziemi oraz jednorodnego kapitału. Ostatecznie gospodarstwa domowe konsumują i oszczędzają, zaś pracodawcy inwestują i produkują.

Model ten nie jest do zaakceptowania z punktu widzenia teorii szkoły austriackiej z powodu zbyt dużych uproszczeń w opisywaniu powiązań między działalnością podmiotów a procesami zachodzącymi w całej gospodarce. Ekonomiści tej szkoły wskazują, że model obiegu okrężnego pomija: celowość ludzkiego działania, czyli początek i koniec aktywności ekonomicznej; problemy niedoskonałej wiedzy i przedsiębiorczości, która związana jest z ryzykiem; koszt alternatywny wykorzystania czynników produkcji; rolę czasu w działaniu człowieka i procesie produkcji dóbr finalnych; powiązanie oszczędności i inwestycji. Ekonomiści szkoły austriackiej są zdania, że model struktury produkcji bardziej kompleksowo i realnie opisuje procesy zachodzące w gospodarce.

Literatura

- BÖHM-BAWERK E. von, 1889: *Kapital und Kapitalzins*, Wagnersche Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck.
- BRÓDKA D.S., CHCIAŁOWSKI M., 2017: *Price Volatility in Macroeconomic Structure of Production in Poland*, Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia 16(3), 5–13.
- GARRISON R.W., 1978: *Austrian Macroeconomics: A Diagrammatical Exposition*, Andrews and McMeel, Kansas City.
- GARRISON R.W., 2002: *Time and Money*, Taylor & Francis Group, London and New York.
- HAGEDORN H., 2017: *A Theory of Interest Rates*, pobrano z: https://www.luebeck.de/file-admin/media/AustrianEconomics2017/pdf/a_theory_of_interest_rates-positive_theory.pdf [dostęp: 03.11.2019].
- HAHN L.A., 1956: *Common Sense Economics*, Abelard-Schumann Limited, Norwich.
- HAYEK F.A. von, 2010: *The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*, Liberty Fund, Springville.
- HOPPE H.H., 2007: *Economic Science and the Austrian Method*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.

- HUERTA de SOTO J., 2006: *Spór metodologiczny (Methodenstreit) Szkoły Austriackiej*, pobrano z: <http://mises.pl/pliki/upload/methodenstreit.pdf> [dostęp: 30.10.2019].
- HUERTA de SOTO J., 2008: *The Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- HÜLSMANN J.G., 1997: *Knowledge, Judgment, and the Use of Property*, *Review of Austrian Economics* 10(1), 23–48.
- HÜLSMANN J.G., 2011: *The structure of production reconsidered*, pobrano z: http://granem.univ-angers.fr/_resources/Cahiers/2011/DT_GRANEM_034.pdf [dostęp: 07.11.2019].
- JĘDRUCHNIEWICZ A., 2013: *Struktura cen w polskim cyklu gospodarczym. Faza wzrostu*, *Bank i Kredyt* 44(1), 99–118.
- JĘDRUCHNIEWICZ A., 2015: *Struktura cen w polskim cyklu gospodarczym. Faza spadku*, *Ekonomia. Rynek, Gospodarka, Społeczeństwo* 40, 59–83.
- KIRZNER I.M., 1963: *Market Theory and the Price System*, D. van Nostrand, Princeton.
- KIRZNER I.M., 1982: *Competition, Regulation, and the Market Process: An “Austrian” Perspective*, pobrano z: <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa018.pdf> [dostęp: 30.10.2019].
- KIRZNER I.M., 1997: *Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach*, *Journal of Economic Literature* 10(1), 60–85.
- KIRZNER I.M., 2011: *The Pure Time-Preference Theory of Interest: An Attempt at Clarification*, [w:] J.M. Herbener (red.), *The Pure Time-Preference Theory of Interest*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- LACHMANN L.M., 1978: *Capital and Its Structure*, Andrews and McMeel, Kansas City.
- LU D., 2011: *Fundamentals of Supply Chain Management*, pobrano z: <http://library.ku.ac.ke/wp-content/downloads/2011/08/Bookboon/Magement%20andOrganisation/fundamentals-of-supply-chain-management.pdf> [dostęp: 08.11.2019].
- MENGER C., 2007: *Principles of Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- MISES L. von, 1998: *Human Action a Treatise on Economics*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- MISES L. von, 2006: *The Causes of Economic Crisis*, [w:] L. von Mises (red.), *The Causes of Economic Cises and Other Essays Before and After The Great Depression*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- ROTHBARD M.N., 2009: *Man, Economy and State. A Treatise on Economic Principles with Power and Market*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- SHIBATA K., 1935: *On Bohm-Bawerk’s Theory of Interest-Rate*, *Kyoto University Economic Review* 10(1), 107–127.
- SIMPSON B.D., KJAR S.A., 2005: *Circular Flow, Austrian Price Theory and Social Appraisalment*, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 8(4), 3–13.
- SKOUSEN M., 2011: *Struktura produkcji. Gięlda, kapitał, konsumpcja*, Fijor Publishing, Warszawa.
- SKOUSEN M., 2012: *Narodziny współczesnej ekonomii. Żywoty i idee wielkich myślicieli*, Fijor Publishing, Warszawa.
- SKOUSEN M., 2015: *Logika ekonomii*, Fijor Publishing, Warszawa.
- STRIGL R. von, 2000: *Capital & Production*, Ludwig von Mises Institute, Auburn.

Circular flow model from the point of view of the capital theory of Austrian School

Abstract: The aim of the article was to assess the circular flow model from the point of view of the theory of the Austrian School. The article discusses the theory of capital and the production structure model of this school. The issues discussed were related to the circular flow model that dominates the mainstream of economics. This model is criticized by the Austrian School because of too much simplification. The main allegations relate to the omission of: the creative nature of human action, the problems of imperfect knowledge and entrepreneurship that is associated with risk, the role of time in action and the production process, the vertical nature of production in the economy, linking savings and investments. The Austrian School also points to the aggregation of economic categories going too far in the circular flow model.

Key words: Austrian School, theory of capital, circular flow model, structure of production model

JEL classification: B13, B53, E14, E13, E22, O16

Otrzymano: 2 grudnia 2019 / Zaakceptowano: 28 grudnia 2019
Received: 2 December 2019 / Accepted: 28 December 2019